

міжнародних інформаційних та технологічних стандартів у туристичному бізнесі. На сьогоднішній день можна охарактеризувати дві основні причини, що уповільнюють інноваційний розвиток України – відсутність в Україні реального розуміння ринку і ринкових відносин, а також досвіду роботи в ринковому оточенні. Можна назвати й інші причини: недостатнє державне фінансування проєктів, зайвий контроль з боку фінансових організацій (неможливо планувати відрядження, покупку устаткування і матеріалів і ін. відповідно до потреб виконання проєкту), довгий розгляд проєктів, відсутність відповідних законів для підтримки науково-технічних розробок та ін.

Наявність цих і багатьох інших причин породила несприятливий клімат для впровадження і використання українських розробок, включаючи і винаходи. Наприклад, в Америці з 10 захищених дисертацій 9 ініціюють створення малих наукових підприємств, що виводять на ринок результати, отримані при виконанні дисертаційної роботи. У Європі цей показник складає 1:10. А в Україні? Статистичні дані по цьому питанню відсутні, але експертні оцінки дають співвідношення близько 1:100. І це не тому, що немає чого впроваджувати. В Україні вчений практично не може створити мале підприємство під майбутній економічний результат і фінансовий успіх. Він має наперед сплатити податки з недержавного ще прибутку. Ні, не прямі податки, а непрямі. А мають бути тільки прямі податки: заробив–заплатив. Відсутність взаємної довіри між владою і розробниками призводить до даної ситуації. Саме держава повинна піклуватися про створення такої довіри шляхом проведення правильної фінансової і податкової політики [2].

Література

1. http://tourlib.net/statti_ukr/kovenska.htm
2. Програми та інструменти інноваційного розвитку економіки Європейського Союзу. Українські проєкції. = Programmes and Instruments of the EU's economy innovation development. Ukrainian Projections : Міжнар. конф., Київ, листоп. 2006 / Редкол.: Смертенко П.С., Коломієць О.В., Кінько Т.А. та ін. – К.: ФО-П Т.А. Кінько. – 2006, – 64 с.
3. Закон України “Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002 р.
4. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 рр. “Шляхом європейської інтеграції” № 372/2001–рп від 21.12.2001 р. та № 385/2002–рп від 8.11.2002 р.
5. Господарський кодекс України від 11.03.2007р.

УДК 64.044.2

Ю.В. ГОРЕМИКІНА

Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

У статті розглядаються інновації у соціальній сфері як чинник інтеграції України у європейський простір. Особлива увага приділяється інноваційним моделям соціальних послуг та механізму соціального замовлення.

The article is dedicated to innovation in the social sphere, as a factor in Ukraine's integration into the European Union. Particular attention is given to innovative models of social services and a mechanism of social order.

Постановка проблеми. Україна як демократична європейська країна поділяє соціальні цінності Європейського Союзу і прагне розбудувати власну соціальну систему на зразок тих, що вже багато років успішно функціонують у Західній Європі. Влада починає усвідомлювати аксіому: без розвиненої соціальної сфери Україна не зможе стати частиною ЄС, а соціальна в Україні сьогодні потребує реформування та інновацій. Інноваційний шлях розвитку української соціальної сфери має одним з провідних векторів руху нашої країни в напрямку європейського соціального простору. З прийняттям закону “Про соціальні послуги” в 2004 році у соціальну сферу України було впроваджено багато істотних інновацій, основними і найбільш радикальними є інновації, які стосуються надання соціальних послуг. Дійсно, в Україні почала будуватись інноваційна для нашої держави система соціальних послуг, впроваджені нові підходи до забезпечення населення соціальною допомогою, розпочалась співпраця держави та не державних надавачів соціальних послуг. Однак, це лише старт і шлях інноваційного розвитку соціальних послуг є досить не простим для держави, на ньому постійно зустрічаються труднощі, пов'язані з недосконалістю законодавства, браком фінансування, не відпрацьованістю механізмів реформування соціальної сфери. Отже, питання соціальних інновацій, потребують детального розгляду.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій. Впровадженням інновацій у соціальну сферу активно займається Міністерство праці та соціальної політики, перебудовувати та реформуючи систему соціальних послуг. Міністерство праці та соціальної політики здійснює і інформаційне забезпечення громадськості щодо ходу реформування соціальної сфери в Україні. Вагомий науковий та практичний вклад у створення соціальних інновацій зробив “Український фонд соціальних інвестицій”, який пропонує інноваційні моделі соціальних послуг для вразливих груп населення. Ці моделі були розроблені та впроваджуються у соціальних центрах Харківської та Хмельницької областей. Окремо слід згадати і про проєкти ТАСІС “Посилення ролі регіональних служб” і “Сприяння реформі соціальних послуг в Україні”. Такі проєкти, створюють своєрідний форум для

українських та європейських фахівців, залучаючи до діалогу державні, громадські та потенційні комерційні організації. Питання соціальних інновацій частково розглядаються і у публікаціях наступних авторів: Т. Семигіна, К. Міщенко, Л. Сідельнік, А. Реут, О. Савченко, Т. Брижоватий, С. Ничипоренко, О. Хмелевська, Л. Черенько.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інноваційні процеси у системі соціальних послуг лише розпочалися і тому сьогодні існує значна кількість не вирішених питань, пов'язаних з нововведеннями, починаючи з законодавчого рівня і завершуючи практичною реалізацією цілей соціальної політики та наданням соціальних послуг на місцях. Серед таких питань особливо гостро постають проблеми розвитку ринку соціальних послуг, ліцензування соціальних послуг та наявності стандартів їх надання, впровадження нових моделей надання соціальних послуг, співпраці держави та недержавних організацій, впровадження механізму соціального замовлення, недосконалість законодавства у соціальній сфері. Дана стаття торкнеться деяких з названих питань, зокрема впровадження механізму соціального замовлення та інноваційних моделей соціальних послуг. Її **метою** є детальний аналіз інновацій у сфері соціальних послуг та їх ролі у процесі інтеграції України у євро простір.

Основний матеріал. На сьогодні не викликає сумніву той факт, що європейський шлях розвитку є державним пріоритетом для України, а європейські держави (наприклад, Німеччина, Швеція, Австрія) є хорошими прикладами верховенства громадянського суспільства та соціально-орієнтованої економіки. Будь-який економічний, технічний, соціальний, культурний розвиток та труднощі пов'язані з ним ставлять перед будь-якою окремо взятою країною та перед світом в цілому нові завдання, відкривають нові перспективи. Європейські країни для створення таких перспектив, їх оптимальної реалізації їх потенціалу та вирішення проблем, які постають у зв'язку з цим, значну увагу акцентують на інноваціях у різних сферах. Зокрема, 2009 був проголошений комісією ЄС роком творчості та інновацій. Мета цього заходу сприяти і підтримувати нововведення в усіх сферах суспільства, щоб Європейський союз міг краще долати перепони, які ставить світ у зв'язку з глобалізацією.

Актуальність інноваційного розвитку посилила і економічна криза, яка змусила приймати не типові політичні, економічні, соціальні, технологічні рішення політиків, державних службовців, бізнесменів, політиків різного рівня. Коли йдеться про інновації та інноваційну діяльність, то насамперед вони асоціюються з технологічними винаходами, новими економічними стратегіями та процесами, проте інновації потребують і соціальна сфера. Шлях до Європейського союзу для України пролягає не лише через економічну чи політичну складову, а й через соціальну, котра є не менш значною та відчутною для населення ніж попередні дві. Саме соціальні інновації мають стати тим поштовхом, який здатен докорінно змінити стан речей у соціальній сфері України та оптимізувати її функціонування.

У сфері соціальних послуг, як і в багатьох інших сферах життєдіяльності людини, за останні роки також відбулися деякі інноваційні процеси, пов'язані перш за все з реформами та залученням соціальних інвестицій. Донедавна інновації в цій сфері торкалися, зокрема, реформи пенсійного забезпечення та соціальних виплат. Нещодавно розпочався етап формування системи надання соціальних послуг певного рівня якості, що зумовлено насамперед зростанням потреби у збільшенні кількості цих послуг та їх видів. У результаті з'явилися нові соціальні послуги, що існують на засадах соціального партнерства, деінституціалізації (людина може перебувати у звичному для неї оточенні, а послуги надаються на рівні громади), спрямовані на інтеграцію людини в суспільство, а не тільки на підтримку, і враховують індивідуальні потреби користувачів із застосуванням індивідуальних планів по виходу зі скрутного становища [1, с. 278].

Серед усіх інновацій у соціальній сфері окремої уваги заслуговує соціальне замовлення. Використання механізму є початком нового рівня співпраці держави та недержавних організацій (НДО), однією з багатьох ознак розвинутого громадянського суспільства. Незважаючи на те, що в Україні розвиток механізму соціального замовлення було розпочато у жовтні 1996 року (завдяки міжнародній конференції з проблем соціальної допомоги, організована міським Центром соціальної допомоги в Одесі), воно досі залишається інноваційним явищем, а не механізмом, який вкоренився у практичній діяльності. На жаль, в Україні механізм соціального замовлення не набув достатнього поширення, і тому про нього доводиться говорити як про соціальну інновацію, яка стала актуальною лише останніми роками.

У країнах Європи та СНД соціальне замовлення визнане найбільш ефективним інструментом співпраці влади та НДО. Соціальне замовлення – це, комплекс заходів організаційно-правового характеру, спрямованих на реалізацію загальнодержавних та місцевих цільових соціальних програм і соціальних проектів за рахунок бюджетних та інших коштів шляхом укладання соціальних контрактів на конкурсній основі [2, с. 40].

По суті соціальне замовлення є механізмом виявлення й відбору ефективної, раціональної для розв'язання конкретних соціальних проблем громадської ініціативи та забезпечення її подальшої підтримки на основі контракту. Кошти від держави надаються після конкурсного розгляду послуг і спроможності НДО щодо вирішення визначених місцевих проблем. Відмінність цього механізму від прямих державних субсидій полягає у цільовому спрямуванні коштів на підтримку послуг організацій.

Соціальне замовлення виконують на підставі договору (соціального контракту), укладеного між замовником, яким виступає орган влади, і виконавцем – переважно не комерційною організацією. Контракт укладається на кілька років і закріплює зобов'язання щодо надання послуг відповідного змісту, обсягу та якості, показники результативності надання послуг. Це дозволяє контролювати якість і оцінити ефективність виконання замовлення. Такий механізм можна вважати поєднанням державних субсидій та закупівлі послуг. Життєвий цикл соціального замовлення складається з кількох стадій, в ході яких виявляють соціальні проблеми, готують, формують і розміщують соціальне замовлення, а також реалізують його та оцінюють результати. Стадії соціального

замовлення: 1) виявлення та формулювання соціальної проблеми; 2) проведення конкурсу серед структурних підрозділів органів влади і некомерційних організацій на розробку найкращих варіантів цільової соціальної програми та на право стати виконавцем розробленої і затвердженої соціальної програми; 3) укладання соціального контракту між замовником і виконавцем соціального замовлення; 4) здійснення виконавцем при відповідному контролі з боку замовника всіх необхідних процедур для виконання завдань, передбачених умовами соціального контракту; 5) здійснення замовником і виконавцем соціального замовлення моніторингу стану цільової соціальної групи.

Соціальне замовлення як механізм розв'язання соціальних проблем є найефективнішим у тих ділянках соціальної сфери, де гострота соціальних проблем є максимальною, і де участь недержавних організацій може бути найбільш корисною. Зазвичай воно поширюється на ті напрями, які не забезпечені у громаді державними соціальними послугами. Найчастіше це стосується таких послуг як психологічна допомога й підтримка, профілактична робота з групами ризику, робота із сім'ями дітей-інвалідів, організація притулків для бездомних, розподіл гуманітарної допомоги, робота на вулиці з бездомними і безпритульними, надання їжі та притулку, організація дозвілля дітей, молоді й інвалідів, активізація громади, робота клубів за інтересами, надання консультацій та інформації, підготовка волонтерів тощо. Обсяг фінансової підтримки визначається залежно від прямих витрат на організацію та надання певного обсягу послуг, кількості клієнтів.

Переваги соціального замовлення очевидні: гнучкість адміністративних та бюджетних регламентів, відносно низька собівартість, вища ефективність роботи з клієнтами. Завдяки використанню механізму соціального замовлення здійснюється економія адміністративних ресурсів та бюджетних коштів органів влади, адже створення та утримання нових інституцій та нового штату працівників обтяжує бюджету, а проста купівля послуг обходиться значно дешевше. Важливим є і той факт, що у разі не виконання умов чи низької якості послуг, контракт з недержавними надавачами можна розірвати (або продовжити у разі потреби), що не можливо зробити з державною установою.

В Україні лише починають впроваджуються елементи соціального контракту, які діють у багатьох країнах, де робота в громаді давно стала складовою діяльності соціальних служб і соціальних працівників. Через слабку методичну базу та відсутність законодавства, недостатній рівень знань і навичок стосовно організації та проведення конкурсів представників органів влади та недержавних надавачів соціальних послуг у нашій країні соціальне замовлення не є достатньо поширеним явищем. Перепоною для розвитку соціального замовлення наразі стали і проблеми пов'язані з вивільненням частини із тих коштів, які призначаються на соціальний захист і соціальне забезпечення, оскільки ці кошти прив'язані до утримання державних установ і закріплені у повноваженнях місцевої влади.

Розглядаючи тему соціальних інновацій доцільно згадати і про найновіші з них. Такими інноваціями є інноваційні моделі соціальних послуг запропоновані проектом ТАСІС "Посилення регіональних соціальних служб" у 2006 році. Такі моделі є прийнятими в світі практиками роботи, і їх впровадження в Україні покликане забезпечити дотримання стандартів якості соціальних послуг. Основними такими моделями є: супервізія, оцінювання та планування догляду, попередження жорстокого поводження з клієнтами, належна адвокація, групи взаємодопомоги. Розглянемо їх детальніше.

Супервізія. Супервізія персоналу є методом, за допомогою якого керівник або експерт (супервізор) допомагає персоналу (супервізованим) якнайефективніше виконувати свої посадові завдання відповідно до стандартів роботи. Супервізія включає в себе контроль якості роботи працівника, розбір складних професійних випадків, емоційну підтримку працівника, елементи навчання та встановлення довірчих партнерських стосунків у колективі. На неформальному рівні супервізійні процедури завжди здійснювалися в професійному середовищі вітчизняних соціальних служб, але проект пропонує фахівцям чітку структуру супервізійного процесу і навчання навичкам її проведення. Супервізія має бути впроваджена як необхідний і обов'язковий елемент професійної діяльності у соціальній сфері, адже працівники є головним ресурсом кожної соціальної служби і потребують уваги й підтримки у розвитку. Супервізія також дає керівництву можливість стратегічно планувати розвиток колективу в цілому [3].

Оцінювання та планування догляду. Соціальні послуги необхідно надавати відповідно до результатів оцінювання потреб на професійній основі. У процесі оцінювання слід урахувати побажання та розуміння потенційних користувачів послуг, використовувати холістичний (цілісний) підхід до життя клієнта та спиратися на припущення, що базуються на цінностях соціальної роботи.

Після оцінюванням потрібно узгодити та задокументувати "план догляду". Це робочий документ, який визначає обсяг і спосіб надання послуг, а також відповідальність та очікування постачальника і користувача соціальних послуг. Плани догляду потребують регулярного перегляду та коригування у визначений період. Новий план складають на основі нового оцінювання та зустрічі, в якій мають брати участь усі, хто має законний інтерес у добробуті та розвитку користувача соціальних послуг.

Оцінювання потреб клієнта і планування процесу догляду за ним є необхідним елементом обслуговування. Українські соціальні служби мають прийняті і випробувані процедури початкового оцінювання стану клієнта; проект планує порівняти і доповнити вітчизняну практику корисним досвідом європейських соціальних служб, в першу чергу методикою оцінювання психологічного стану клієнта і стану його мережі соціальних та сімейних зв'язків, та вдосконалити оцінювальні форми, зробивши їх зручнішими і точнішими. Точне оцінювання потреб дасть змогу адекватно визначити пріоритети у роботі і доцільним чином спланувати необхідні для обслуговування клієнта ресурси.

Процедури планування догляду за клієнтом, аналогічно, поєднують український досвід та європейський. Інноваційність полягатиме, в першу чергу, у визначенні конкретної мети обслуговування, чітких критеріїв успішності догляду та повноважень і обов'язків як клієнта, так і служби, що надає послуги. Таким чином, соціальне обслуговування має стати процесом, що наснажує і активізує клієнта, робить його більш самостійним.

Групи взаємодопомоги. У процесі вирішення проблем клієнтів значним ресурсом може бути функціонування груп самопомоги. Клієнтів необхідно заохочувати до надання взаємної допомоги одне одному за підтримки досвідчених фахівців. Обговорення такої співпраці, а також власного досвіду у тій чи іншій ситуації, взаємна підтримка клієнтів – усе це має терапевтичну функцію та сприяє зменшенню навантаження на соціальних працівників, пов'язаного з наданням терапевтичних послуг.

Попередження жорстокого поводження з клієнтами. Користувачі послуг можуть зазнавати насильства від інших клієнтів, власних родин або навіть працівників соціальних служб. Міжнародні погляди на насилля сконцентрувались на чотирьох його типах: фізичне, емоційне, недбале ставлення та сексуальне насильство. Багато країн не володітимуть інформацією стосовно рівня насильства, від якого можуть страждати користувачі послуг, поки не розроблять й не впровадять стратегії й процедури його визначення та подолання. Клієнти, що отримують послуги, за своїм фізичним та соціальним станом є вразливими щодо можливого жорстокого поводження з ними. У зв'язку з цим, у практику мають бути впроваджені моделі їх захисту від такого ризику, а саме: спеціальне навчання з метою покращення розуміння соціальними працівниками різних форм насильства; формальні процедури оскарження дій персоналу клієнтом; незалежні установи або органи, які мають оцінити ситуацію і, якщо треба, вчинити дії із захисту клієнта.

Головною метою є зниження рівня ризику вчинення насильства та створення безпечнішого навколишнього середовища для клієнтів.

Незалежна адвокація. Представлення інтересів клієнтів незалежними працівниками або організаціями, або незалежна адвокація, є широко застосованою формою захисту прав клієнтів, які перебувають у закладах і значною мірою залежні від їхньої адміністрації. Термін “адвокація” (захист прав, представництво інтересів) слід уживати не в контексті юридичної термінології, а в контексті соціальної підтримки та як забезпечення впевненого права голосу. Представник клієнта мусить бути незалежним від структури управління установою. Такими представниками інтересів можуть бути представники громадських організацій, волонтери. Мета незалежного представлення інтересів – забезпечити прозорість та відкритість стану клієнтів у відповідності до вимог Конвенції ООН про права дитини та відповідного законодавства про права людини. Зміст діяльності полягає в тому, що представники інтересів відвідують клієнтів і, встановивши з ними довірчі стосунки, можливо, надаючи їм послуги з організації дозвілля або навчання, обговорюють з клієнтами їхній стан та якість послуг, які клієнти отримують у закладі. Їхнє завдання – свого роду громадський контроль, тобто визначення усіх проблем та питань, про які клієнти не схильні самі розповідати працівникам організації з будь-яких причин [3].

Висновки. Безсумнівно позитивним явищем є поява останнім часом великої кількості соціальних інновацій, оскільки це свідчить про те, що соціальна сфера України знаходиться на інноваційному шляху розвитку, який в перспективі здатен максимально наблизити нашу країну до соціальних стандартів Європи. Проте, разом з тим можна констатувати, що впровадження інновацій у сферу соціальних послуг проходить досить складно як для держави, так і для користувачів і не має завершеного характеру. Зокрема, про це свідчить і не достатня розповсюдженість механізму соціального замовлення, і той факт, що інноваційні моделі соціальних послуг здебільшого існують як лише проекти в пілотних установах. Україна потребує глобальних інновацій у соціальній сфері для того щоб зайняти своє місце серед європейських держав з громадянським суспільством. У зв'язку з цим слід поглиблювати співпрацю з міжнародними організаціями, активно використовувати здобутки такої співпраці на державному рівні, накопичувати позитивний досвід і більш активно реалізувати впровадження інновацій у діяльність організацій та установ, які надають соціальні послуги.

Література

1. Людський розвиток в Україні : інноваційний вимір (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, –2008. –316 с.
2. Соціальні послуги в Україні : сьогодення та перспективи / Т.В. Семігіна, Т.С. Міщенко, Т.Г. Кіча та ін. – К.: Зірка, 2007. – 52 с.
3. ТАСІС “Посилення ролі регіональних служб”. Інноваційні підходи і моделі як складова стандартів якості. <http://mlsp.kmu.gov.ua/labour/sp/control/uk/archive/docview?typeId=36189>

УДК 620.91 (477.43)

О.А. МИКОЛЮК
Хмельницький національний університет

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ НА ПІДСТАВІ АНАЛІЗУ ЕНЕРГОЄМНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Доведена значущість оцінки ефективності використання енергоресурсів машинобудівними підприємствами. Наведений аналіз енергоспоживання паливно-енергетичних ресурсів та енергоємності виготовленої про-